

SIMBOLURI SACRE ALE CULTURILOR PRE- ȘI INDO-EUROPENE CULTUL BOURULUI (BOVIDEELOR). SIMBOLISMUL UNIVERSAL AL MITOLOGEMULUI ANTIC AL EUROPEI

RUXANDRA ALAIBA (Iași)

Cercetările arheologice realizate în succesive secțiuni temporale, în vastul areal geografic al culturilor pre- și indo-europene, aduc la lumină și obiecte încărcate de simboluri, embleme ale sacrului, forme de manifestare a vechilor religii¹. Prezența acestora în inventarele arheologice, interpretate ca atare sau lăsate în sfera culturii materiale, deschide câmp fertil valorizării lor ca reminiscențe ale riturilor și miturilor. Dacă "Mitul și-a făcut datoria când semnifică", atunci căutarea lui urmează și traseul marcat de simboluri, prin "Arta de a desemna adevăruri inefabile prin noțiuni și obiecte concrete, topite de însuși conținutul lor" - preciza Vasile Lovinescu (1993, p. 40) - pentru a exemplifica un posibil traseu de investigație a unor domenii mai puțin materiale, cum este cel al simbolurilor, riturilor și miturilor.

"S-a vorbit pe bună dreptate despre *viața alcătuită din citate* a omului epocilor mitologice și e foarte adevărat că aceasta a fost concretizată prin imagini, pe care nimic mai potrivit nu le-ar fi putut înlocui" (Kerényi, cf. Jung, Kerényi 1994, p. 40). Obiecte încărcate de simboluri sacre, arhetipale, însoțeau miturile², respectiv riturile, practicate de triburile de vânători și culegători mezolitici, de agricultori, crescători de animale și meșteșugari din neo-eneolitic-calcolitic, de triburile indo-europenilor. Continuă să fie prezente în primul mileniu al erei d. Hr., în evul mediu și epoca modernă, cu deosebire pe peceti, hrisoave, steme ș. a., pentru a supraviețui în relicele transfigurate ale tradiției epice, în limbă, ca transsimbolizări din preistorie.

În psihologia abisală simbolurile sunt legate de moștenirile arhetipale prezente în formele inconștientului colectiv (Zimmer 1994, p. 48), *încărcat de istorie*, neexplicabile prin acumulări individuale. Pentru C. G. Jung "Aceste imagini fanteziste sunt într-o analogie incontestabilă cu tipurile mitologice" (Jung, Kerényi

1994, p.137). Se întrevede astfel limita impusă metafizic de Ananda K. Coomaraswamy, pentru care mitul "este adevărul penultim față de care orice experiență este un reflex temporal" (1997, p. 51). Dacă mitul este un adevăr penultim, atunci reflexul său temporal, din perspectiva arheologică, poate urma și traseul istoriografic al culturilor pre- și indo-europene, ale căror simboluri se pot urmări semantic și ca reflecții concrete ale esenței superioare și metafizice.

De la traci, celți, greci, romani, germani sau slavii vechi, tradiția s-a conservat și prin legenda epică sau istorică. Puținele texte religioase ce au premers acestora, păstrate în India, Iran... "au oferit cheia gândirii religioase indo-europene și au permis utilizarea celorlalte documente" (Haudry 1998, p.11-12).

Cu siguranță, scenariul reconstituirii vechilor rituri sau mituri și prin izvorul arheologic, rămâne ipotetic, dar necesar.

Cultul bourului (bovideelor). Simbolismul universal al mitologemului antic al Europei

Universalitatea simbolismului mitologemului antic grec al Europei este confirmată de răspândirea imaginii Zeului/taur cu nimfa/Zeița între coarne. Simbolul se întâlnește și în reprezentarea zeiței egiptene a lunii și fertilității, Isis, așezată între coarnele taurului sacru Apis. Buhociu consideră imaginea egipteană de origine nord-estică, venită dinspre Iran spre Asia Mică (1979, p.150). De asemenea, zeița traco-elenă Bendis sau (Istriana)-Artemis, zeiță a Lunii cu multe atribute legate de creșterea plantelor, a copiilor și tinerilor, de izvoarele termale, de război și moarte, patroană a castității, vânătorii și fiarelor, apare reprezentată călare pe cerb, cal și taur, uncori cu

coarne de aur³, ca în basorelieful "Artemis Tauropolos" (Buhociu 1979, p.150; Sanie 1999, p. 36).

Considerăm, prin termenii lui George Dumézil, că și acest motiv iconografic poate reprezenta, ca și altele, "transpunerea corectată și reorientată a unor mituri pre-existente", fapt pentru care poate fi supus unei analize "a tradiționalului și a reformatului" (Dumézil 1998, p.171). Am adăuga, pentru a ne apropia mai mult de unitatea atemporală a modelelor spiritului uman, o altă afirmație a celebrului istoric al religiilor, "Îndată ce observăm cele mai multe religii, ne apare o filosofie de dinaintea filosofilor, rezultată dintr-un efort de explicare și unificare, dintr-un efort spre teorie, în toate sensurile acestui cuvânt" (Dumézil, prefață la Eliade 1992, p.11).

Emblemele dualităților cosmice, ale perechilor complementare⁴ sau opuse⁵, unesc, pentru culturile agrare, în principal simbolurile Marii Zeițe neolitice, matricea ființei pururi roditoare, purtătoarea *embrionului universal, a esenței*; și secundar, simbolurile masculine, substituie cel mai des de reprezentări ale bourului-taurului. Prin atributele acestuia, prin forța de a renaște permanent viața, în culturile agrare apare ca simbol lunar și complinște prezența divinității feminine fertilizatoare (Zeița mamă neolitică), iar în culturile indo-europene, ca simbol solar, asociat divinității masculine (Zeul tată indo-european), ca purtător și ordonator al lumii. Detaliile acestor reprezentări simbolice - probabil figuri mitologice -, pot fi descifrate, conform tradiției preistorice, în termenii unor alegorii. Deși am asociat aici elemente ce țin de epoci diferite, nu am urmărit a demonstra o continuitate istorică, cel mult permanența în diverse epoci a unui vechi simbolism.

"Încă din preistorie, taurul n-a încetat să alimenteze miturile și să-i fascineze pe oameni", afirma Clébert (1995, p. 294). Descoperirea în spațiul carpato-pontodanubian a numeroase reprezentări plastice ale Zeiței și bourului-taurului, prezența acestui animal în bestiarul magic al culturilor Gumelnița și Cucuteni-Tripolie, în religia indo-europenilor, păstrarea motivului în evul mediu și în creațiile tradiționale epice, ne-au îngăduit să presupunem o vechime mai mare a mitologemului antic al Europei. Structurile arhaice ale acestuia, prezente poate și în civilizațiile Gumelnița și Cucuteni-Tripolie (Alaiba-Maxim 1993, p. 543, fig. 5/3; Monah 1997, p.18, 211; Monah et al. 1997), au fost consemnate de etnologi (Caraman 1988, p. 284 și urm.; Buhociu 1979, p.141 și urm., ș. a.), chiar și sub forma unui paralelism cu mitul

Europei (Oișteanu 1989, p. 289; Lovinescu 1994, p.19) și lingviști (Poruciuc 1995, p. 40). Mai mult, ultimul precizează vechimea termenilor apropiați de bour⁶.

Momentul constituirii mitologemului se poate plasa, probabil, în culturile neo-eneolitice, cultivatoare de plante și crescătoare de animale domestice și prin aceasta principale creatoare și transmițătoare ale simbolismului *regenerării cosmice*, a Macrocosmosului și Microcosmosului. O dată format, simbolul sau chiar mitul, "înmănunchează într-un punct focus imaginea, pe care o redistribuie în jos" (Lovinescu 1993, p. 41-42). Spre acel capăt ascendent se află și civilizațiile Gumelnița și Cucuteni-Tripolie, iar spre cel descendent al acestui traseu, într-un loc favorizat, elementele tradiționale sud-est europene, recuperate și în România, în ultimele două secole XIX-XX, de mari culegători de folclor, artă populară, etnografie, pentru salvarea fizică a depozitului tradiției preistorico-daco-române. Ultimul secol al mileniului doi se definește și prin căutarea esenței acestor depozite, prin încercările de dezvăluire a originalității și vechimii sensurilor simbolice, deci spirituale (Ursache 1988, p. 7).

1. 1. *Impactul acestei superfamilii, Tauroidea, asupra comunităților umane*, importanța pe care o are în faună, au constituit elemente suficiente pentru redarea simbolică a zimbriului și bourului, alături de cerb și cal. În perioada trecerii de la mezolitic la neolitic, în floră apar din nou elemente stepice, pentru ca în faună, speciile adaptate climei reci, precum Zimbriul, descendentul bizonului diluvial, să își restrângă arealul spre nord, pentru a face loc bourului, care își desăvârșește expansiunea geografică "influențând omenirea aflată acum în faza domesticirii animalelor și a primelor migrații de popoare dinspre Asia, înspre Europa și Africa" (Filipașcu 1969, p. 22). Arealul său începea din ținuturile situate la est de Tigru și Eufrat, trecea peste Asia Mică la sud de Caucaz și peste bazinul Mediteranei, înaintând spre nord până la paralela de 60° (la nord-est până aproape de Volga), depășind-o, și spre vest până în Scoția și Irlanda. Spre sud-vestul arealului, bourul ajunge la tropicul răcului, în zona orientală a Podișului Sahara (*Ibidem*, p. 27), unde la Tassili, Henri Lhote găsește imagini parietale ale *bourului, bouului sălbatic* (Lhote 1966, p. 43 și urm., fig. III/14; 27-30; 35-37; 63). Bovinele cele mai numeroase erau în Asia Mică, în bazinul Mediteranei și în Europa de Est și Centrală, spațiu al vechilor culturi agrare și al celor

indo-europene. Datele ne permit stabilirea unei corespondențe, firește în linii generale, între spațiul geografic euro-afro-asiatic de răspândire a bovinelor și arealul culturilor mezolitice, neo-eneolitice, ale epocii bronzului și fierului, corelație neurmărită de arheologi sau arheozoologi.

În acest sens *bourul*, animal feroce și iute (Cantemir 1935), de mari dimensiuni, cu capul cu coarne lungi, "ce nu se teme nici de lup și nici de om pe care nu-i evită, ci potrivit firii sale răutăcioase îi atacă azvârlindu-i cu coarnele în aer" (Filipașcu 1969, p. 38), alături dar mai ales urmat de *bovine*, ca specie domesticită a acestuia, se reflectă cel mai pregnant în mitologie. De obicei *bourul*, mai puțin bovinele domestice, întregesc bestiarul magico-simbolic al religiei neo-eneolitice⁷ și al celei indo-europene⁸. În lumea celor vechi nu există fenomen biologic mai important fără să nu lase urme în viața religioasă, iar cel legat de specia *Bos taurus primigenius* (L) confirmă aceasta în mod spectaculos⁹. Desenele rupestre magdaleniene, alc artci franco-cantabrice, reproduc modul în care se comportau. Bovinele nedomesticite au fost redată așa cum apar în natură, la început prin câteva linii incizate, monocrome, apoi tot mai desăvârșit, desenate policrom, cu coloranți obținuți din oxizi, în nuanțe de ocru-galben, roșu, negru. Reprezentarea bovinelor, dar mai ales a capului acestora, pentru a fi prins sub forma unor protome de pereții vaselor, ai templelor, va fi amplificată în arta sculpturală a marilor civilizații eneolitice, în cadrul cărora vor cunoaște forme desăvârșite. Reprezentările plastice, generate de credința rudeniei mistice dintre animal și om, stilizările animalului-strămoș, au la bază totemismul, zoolatria sau magia¹⁰.

1. 2. Investigațiile arheozoologice argumentează preponderența acestei specii în *culturile agrare nord-dunărene*. Importanței cinegetice a bestiarelui Carpaților și al pădurilor, prin cerb, ciută, vultur, șoim, dar mai ales *bour*, i se alătură în civilizațiile agrare neo-eneolitice valoarea economică a celor domestice, bovine, suine, caprine ș. a. însușiri ce au stat la baza construcției bestiarelui magico-simbolic al religiei lor. Cu toate acestea, *bourul*, din care "se naște viața, oamenii, fructele și cerealele" rămâne taurul neoliticului, "onorat și venerat de-a lungul văii Dunării mai ales" (Clébert 1995, p. 294-295), unde a venit din Orient și Egeea, și care a însoțit în civilizațiile agrare efigia Zeiței fecundității (Maringer, cf. Clébert 1995, p. 294). Analizele arheozoologice

documentează pentru așezările investigate, cum am precizat deja, preponderența bovinelor. Un exemplu îl poate da reconstituirea gospodăriei animale și economiei alimentare bazată pe carne la comunitatea eneolitică instalată pe *Ostrovul* de la Drăgușeni¹¹.

Nu intenționăm să urmărim acest simbol în culturile Anatolice, la Çatal Hüyük, nici în cele din Balcani sau sud-estul Europei. Deși importantă, "O descriere exhaustivă n-ar aduce, e drept, nici o contribuție de principiu" (Jung, cf. Jung, Kerényi 1994, p.132). Amintim însă vechile temple ale taurului, prezente în civilizația Ubaid (în împrejurimile Urului, la vărsarea Eufratului), între 3500-3200 î. d. Hr., între care, de la începutul acesteia, amintim cu valoare de simbol, capul de taur lucrat din aur, cu bărbia din lapislazuli (Clébert 1995, p. 295). Menționăm și două sanctuare suprapuse de la Parța, specifice culturii Banatului, Vinča A. Ultimul avea pe frontonul monumental, orientat spre răsărit, un soclu cu două busturi, unul, al unei reprezentări feminine, cu pântecul reliefat și cu cap triunghiular, altul al unei reprezentări sincretice, cu cap-mască de taur (Lazarovici 1998, p. 9 și urm., fig.1-3).

Argumentarea arheologică a studiului va porni de la două descoperiri cu același simbol, cunoscut ulterior ca o emblemă a mitului Europei, *bourul* purtând Zeița între coarne, dar realizate în tehnici diferite, una descoperită în cadrul civilizației Gumelnița, alta în Cucuteni-Tripolic. Importanța reprezentărilor este susținută și de permanenta asociere în plastică, pictură a imaginii Marii Zeițe neolitice, de simbolul coarnelor.

Particularizarea dualității prin aceste descoperiri permite definirea conceptului legat de - *coincidentia oppositorum* -, în religia culturilor agrare prin această dualitate, Zeița neolitică și "acolitul" masculin sau corespondentul acesteia, *bourul* sau alt animal cu coarne sau numai coarnele. Hierogamia, asocierea unei zeiței cu un animal sacru, uneori cu rol de vehicul, sacrificarea bovidului, în genere au drept scop final, atât în culturile neo-eneolitice agrare, în civilizația greacă și în reminiscențele tradiționale, de a deschide sau de a închide o nouă etapă în ciclul *vieții umane* (naștere, căsătorie, moarte) sau de a realiza o nouă întemeiere, a unui sat, stat, limbă etc.

Bourul constituie, cum se vede, un bun vehicul în trecerea esenței dintr-un spațiu în alt spațiu, dintr-un timp în alt timp. Petru Caraman consideră, în baza unei variante dobrogene, ce se încheie cu o formulă funerară¹²,

că funcția primordială a colindei era "escatologică", ea reprezenta "trecerea în altă lume prin traversarea mării" (Caraman 1988, p. 286). Și în una din versiunile Mioriței, ciobanul cere celor "nouă ciobani" care vor să-l omoare, să îndeplinească ritualurile tradiționale, între care și trecerea lui în altă lume, *vehiculat* numai de oile cornute¹³.

2. 1. Din *civilizația Gumelnița*, provine o protomă, descoperită la Căscioarele-*Ostrovel* (fig.1/1), nivelul A₂. Este vorba de capul unui bovidu, desprins de pe un vas zoomorf, ce avea așezată pe frunte Zeița în poziție șezândă, după cum indică jumătatea inferioară conservată. Capul modelat gol, cu pereții subțiri, apropiat de forma protomelor prinse de vase, a fost lucrat din pastă fină, exterior brun-cenușie, interior neagră (h=7,4 cm; l=4 cm; gr.perete 2-4 cm), pastă din care se lucra și ceramica de bună calitate. Arc redați prin suluri ovale, sub frunte, ochii, nasul¹⁴ puternic alungit până la bărbic, perforat orizontal, gura neindicată era probabil sub bot (Dumitrescu 1974, p. 252, fig. 277; idem, 1977, p. 577-579, fig.1_{1-c}). Autorul studiului aduce ca analogii două vase din lut ars din câmpia Messara, ce redau doi tauri ce poartă doi sau trei acrobați (poate personaje feminine) pe capul și coarnele lor. Vladimir Dumitrescu consideră că "vasele sunt în legătură cu numeroase reprezentări sculpturale și picturale din Creta minoică privind jocurile acrobatică cu taurul", dar exclude o corespondență cu protoma descoperită pe *Ostrovel* (*Ibidem*, p. 581), legată de același motiv simbolic.

2. 2. Pentru *civilizația Cucuteni-Tripolie* deosebit de importantă, pentru exemplificarea acestui simbol, este o placă de os decorată prin incizie, descoperită la Bil'ce Zlote-*Pešcer Verhni* (fig.1/2), datată Cucuteni B₂, prin ceramica grupelor ε și ξ, tăiată în forma capului de bour, cum a remarcat Sergiu Haimovici. Capul, stilizat în formă de dreptunghi, are perforări la colțuri, cele superioare în ieșinduri dreptunghiulare. Coarnele s-au trasat în formă de liră, cu o creastă deasupra frunții. Au pe lungime, realizată cu o linie punctată, ce ar putea indica un leagăn. Sub coarne, spre botul prelung, apare incizată în stilul epocii, Zeița neolitică (Černyš 1982, p. 242, pl. LXXIV/15; vezi și Makarevici 1960, p. 203, ce menționează o reprezentare similară pentru Sabatinovka II). O linie verticală, formată din puncte, cu vârful accentuat, reprezintă gâtul și capul acesteia. La fel s-au punctat membrele superioare, ombilicul și palmele. Bustul s-a sugerat printr-un triunghi,

fără redarea sânilor, iar zona abdominală și inghinală, prin două, despărțite cu o linie orizontală, sub care, tot în triunghi s-a trasat *cteis*-ul. Vârful ultimului se prelungeste pentru a marca membrele inferioare.

Piesa, lucrată în viziunea spațială bidimensională, aperspectivală, în care universul redat se află în întregime în prim plan, în imediata apropiere a contemplatorului într-o confundare cu el (Popa, cf. Coomaraswamy 1997, p. 26), a fost introdusă în circuitul științific de E. K. Černyš și interpretată de la început ca un model de *hierogamie*. Marija Gimbutas asociază silueta punctată a Zeiței, de albina în formă de clepsidră cu brațele ridicate și bifurcate și capul un punct, Zeița fluture, iar capul bovidului cu forma uterului. Între analogii, menționează și o reprezentare de pe un perete pictat al altarului de la Čatal Hüyük, unde Zeița în formă de fluture s-a trasat lângă un cap de taur flancat de vârtejuri (1989, p. 270, fig. 420).

Protoma de la Căscioarele și plăcuța de os de la Bil'ce Zlote, în prezent, reprezintă cele mai vechi imagini ale motivului, definit ulterior prin mitul Europei. Formele preistorice pot simboliza, cum sugerează lingvistul ieșean Adrian Poruciuc, o posibilă *Proto-Europă* în postură rituală (1995, p. 40).

2. 2. 1. În genere, în preistorie nu au apărut prea multe imagini ale bourului cu zeița între coarne. Simbolurile menționate pentru culturile Gumelnița și Cucuteni-Tripolie, subfazele A₂, respectiv A₃, sunt datate în secvențe cronologice încheiate de primul val migrator (Gimbutas 1989, p. 201-210). Raritatea imaginilor poate fi explicată prin importanța lor. Realizarea se poate motiva însă prin legitatea transmiterii tradițiilor simbolice¹⁵, prin disimularea lor în "forme sculpturale și picturale ce se cer *lecturate* în sensul lor genuin" (Lovinescu 1993, p.14). Transcenderea este greu de explicat fără acceptarea credinței oamenilor în nemurirea sufletului (Ghinoiu 1999, p. 5; 33-36; 236).

În schimb, apar alte forme de simbolizare a acestui cuplu divin: statuete antropomorfe, statuete de bovidee, *bucrania* pe gâtul vaselor, ceramică decorată cu statuete sau protome, ritualuri de depunere a unor statuete în preajma unor crani de taur ș. a.

Statuetele feminine au fost decorate prin incizare și pictare, cu simboluri geometrice, triunghiul sau romb, elipsa, ovoidul sau spirala, cornul, șahul, pentru a marca îndeosebi zonele abdominală sau inghinală, ca în ansamblul format din 12 figurine, 6 masculine, 6 feminine, din sanctuarul de la Dumești-*Între Pâraie* (jud. Vaslui).

Doar una din ele are sub motivul pandantivului de pe piept, un corn. Simboluri similare, specifice "zeitărilor" cultului fecundității apar și la Drăgușeni-*Ostrovel*, Cucuteni-*Cetățure*, Trușești-*Tugulcta* sau la Iablona, Petreni, ș. a. (Crișmaru 1977, fig. 38; 57/2; Černýš 1982, pl. LXVIII/1; Pogoževa 1985; Monah 1982, p.11-13; 1997, *passim*; Petrescu-Dimbovița 1999, p. 496 și urm., fig. 352-365). Sunt prezente și în cultura Gumelnița la Vidra, Gumelnița ș. a. (Dumitrescu 1974, fig. 244; 246; 249; 256-258).

Statuetele de bovidee. Forma lor permite realizarea unei clare distincții între cele domestice¹⁶ și sălbatice, bourul. Menționăm în acest ultim sens grupul de sculpturi reprezentând în majoritate bovidee sălbatice, descoperit recent la Mihoveni¹⁷. O modelare realistă s-a dat "taurului" cu coarne de la Piatra Șoimului-*Horodiștea* (Vulpe 1941, p. 45, fig. 30/6) sau exemplarului de la Bârlălești-*Stanția* (fig.1/3) (Coman 1980, fig.100/1). Amintim pentru cultura Gumelnița și coarnele retezate de bovideu sau caprideu sau replicile acestora din lut, *rhyta*, uneori cu reprezentări sincretice, prin decorarea lor cu o față cu ochi și nas curb și alungit (Nițu 1972, p. 20, fig.11/5). Aplicarea de statuete pe vase s-a generalizat în Gumelnița iar a protomelor în formă de coarne sau capete de animale cu coarne în Precucuteni-Cucuteni-Tripolie, unde apar pe tronuri, altare¹⁸, pe umărul vaselor scunde ș. a. Un castron de la Poduri-*Dealul Ghindaru* (jud. Bacău), are pe umăr patru "cornițe" încadrate de cercuri și spirale incizate (Monah, Antonescu, Bujor 1980, p. 90-94), realizate într-o manieră ce va fi caracteristică ceramicii pictate Cucuteni. *Capacele* precucuteniene, prin butonii și ornamentul exterior cu motive eliptice adânc incizate (Marinescu-Bîlcu 1974, fig. 61/1, 5, 7; Zbenovič 1989, fig. 55/12; 56/7; 60/12) și cele gumelnițene, prin decorul în relief format din statuete umane și protome de cornute (Dumitrescu 1974, fig. 263; 283), reprezintă tot un simbol al dualității feminin-masculin, legat de orientarea și ordinea lumii (Clébert 1995, p. 295).

*Bucraniile*¹⁹ aplicate mai ales pe pereții vaselor, dau și azi "originalitatea ceramicii pictate cucuteniene și chiar poroase" (Nițu 1972, p. 38). Un vârf de serie îl reprezintă *bucrania* prinsă pe umărul unui castron descoperit la Poieniști-*Dealul Teilor* (jud. Vaslui), subfaza A₃²⁰. Pictura exterioară a acestuia începe cu un decor în tablă de șah, format prin alternarea careurilor albe cu cele roșietice. Decorul se poate interpreta tot ca un simbol al perechilor opuse sau complementare, "un echivalent exact

al simbolului extrem-oriental *yin-yang*", după care albul este masculin și negrul feminin" (Guénou 1997, p. 298, nota 2), pe vas roșul poate fi feminin (Nițu, Mantu 1983-84, p.78, fig. 2a-b). Divinitatea agrară a fost adesea așezată pe un tron²¹, cu spătarul în formă de *bucrania* sau prevăzut cu prelungiri de coarne (Marchevici 1981, p.155, fig.102/13), fapt care poate explica poziția semi-așezată a diverselor statuete feminine, ca poziție rituală. În Precucuteni II, în ansamblul statuar numit de Dan Monah "Sfânta Familie", format din 21 statuete, descoperit la Poduri-Dealul Ghindaru, Marea Zeiță are tronul cu spătarul în formă de coarne, pentru ca un alt tron din același ansamblu să aibă coarnele mai mici (Monah 1982, p.11-13). Situația se repetă prin descoperirea, tot a unui număr de 21 de statuete, unele cu tronuri cu spătarul în formă de coarne, de la Isaiia-*Balta Popa* (jud. Iași)²². Alături de tronuri amintim *altarele decorate cu bucranii* sau numai cu prelungiri de coarne de taur, folosite pentru închinatul ofrandelor solide sau lichide.

2. 2. 2. Mitologemul legat de simbolurile agrare transpore și prin ritualul *depunerii statuetelor în preajma craniilor de tauri*, am menționat, din arcaul tripolian, ansamblul de la Luka Vrubleveckaja. În locuința 5 unde s-au descoperit peste 60 de figurine feminine, două apar în apropierea unui craniu de taur, deșus sub vatra a doua (Bibikov 1953, p. 266; Pogoževa 1983, p.112).

3. 1. *Tradiția mitologică greacă* consemnează, între multe întâmplări din viața lui Zeus, și răpirea Europei, fiica Telephassei și a regelui Agenor, fiul lui Poseidon și al nimfei Lybia. Prima versiune menționează faptul că Zeus, ca să o seducă, s-a transformat într-un taur alb ca neaua, așa cum ne relatează poetul latin Ovidiu (1957, v. 866-911, p. 76-81). Preschimbat astfel s-a putut apropia de Europa, pentru a i se culca la picioare. Ea după ce l-a mângâiat, s-a urcat pe spinarea lui. Astfel, Zeus, transformat în taur, a străbătut marea până în Creta. După versiunea lui Fulgentius, Zeus a răpit-o cu o corabică cu prora sculptată în chip de taur (Kernbach 1995, p.189). Legenda mai spune că împreună au avut trei copii, pe Minos, Rhadamanthys și Sarpedon. După răpire, Europa a fost căutată de frații ei, trimiși de tatăl lor cu ordinul de a nu mai apare în fața lui până nu o vor găsi. Frații au rămas pe meleaguri străine, Kadmos în Hellada unde a întemeiat Theba și a răspândit cultul zeilor fenicieni, dar mai ales alfabetul fenician, Kilix a întemeiat Cilicia, Phoinix s-a stabilit în Africa (*Ibidem*).

Raportarea emblemei taur-zeiță, la cultul "Minotaurului", nu este nouă. Nicolas Platon îl consideră mai vechi, "grecii par să fi fost conștienți că Minos era universal corelat direct cu o lume prehelenică foarte civilizată" (1988, p. 46-47). Pentru Vasile Lovinescu în literatura greacă "mitul Europei răpită de taurul Alb e substituit" (1994, p. 21). Textul permite detașarea câtorva elemente de simbolism universal, între care mai ales al taurului alb sau bourului alb, asociat fie ploii fecunde a cerului, fulgerelor și tunetelor, fie stihiei htoniene, brazdelor arate, belșugului pământului (Chevalier, Gheerbrant 1995, p. 337-343; Ghinoiu 1997, p. 23-25; Guénon 1997, p.190-194).

Periplul spre determinarea unor sensuri înalte sau ascunse ale miturilor Greciei antice, ca posibile simboluri arhetipale universale, ca structuri *in divinis* ale principiului aflat în plan cauzal față de lumea noastră, poate fi și un periplu spre mesajul simbolic transmis prin culturile pre- și indo-europene. Traseul spre adâncuri, ascendent, proiectează în plan secund, după modelul arhetipal consumat *in illo tempore*, construcția miturilor clasice²³ spre izvorul arheologic²⁴, arheozoologic, paleobotanic și arheolingvistic; în sens descendent se culeg reminiscențele acestora din gândirea tradițională, "oricât de deformate, împutinate sau fragmentare" (Guénon 1997, p. 32) din limbă și, nu în ultimul rând, din psihologia abisală.

4. 1. Persistența temei în cadrul elementelor tradiționale epice. În prezent - o spune sugestiv Al. Zub - "se pot întâlni ultimele reverberații ale trecutului, între acestea colindele pot fi punctul istoric din care se poate realiza o diacronie, à rebours, deci o mergere prin metoda hermeneutică pe cursul apei de la vărsare până la sursă" (1985, p. 221). La dimensiunile unui mitologem, ficcare din semnalările acestuia constituie un reper, o etapă necesară de străbateră a drumului spre izvor. Și azi, în tradiția populară românească, bovinele, definite diferit: *boul sur*, corespunde se pare bourului, *taurul*, *buhaiul* sau *bica*, masculul necastrat, *boul*, reprezintă animalul cel mai des prezent în riturile agrare ale românilor, în obiceiurile populare de peste an, *boul ferecat*, *boul împănât* sau *boul înstruțat*, *boura* (Ghinoiu 1997, p. 23-25), cu aceleași funcții fecundatoare, apotropaice și augurale pe care le avea taurul preistoric (Frățilă 1985, p. 91; Evseev 1997, p. 457). Cele mai încărcate de simboluri arhaice²⁵ apar colindele, cântate la trecerea în alt an "în timpul care e

sacru și spurcat" (Buhociu 1979, p.141) și cântecele de Zori, cântate la concepție și moarte (Ghinoiu 1999, p. 5).

4. 2. O veche colindă legată de acest mitologem, publicată de Gheorghe Săulescu în "Calendarul pentru poporul românesc pe anul 1847", tipografia Albina, condusă la Iași de Asachi, prinde motivul principal, doar în trei versuri "taur bourat/ce pre fata de-mpărat/de peste mări ne-au adus". Versurile sunt suficiente pentru a urmări bourul "vehiculând *prezențe spirituale* dintr-un climat spiritual în altul", ca animal mitic ce posedă aceleași funcții cu cei din basme (Lovinescu 1994, p.17-19).

Octavian Buhociu, în sinteza privind vânărea rituală a bourului, citează un alt vechi colind în care: bourul apare purtând în coarne "fata mare ce se află cum e și firesc în leagănul care este probabil o reminiscență a simbolurilor privind cultul fertilității". Se rememorează, totodată și simbolul ursitoarei, al fraților fetei, al sacrificării bouului (Buhociu 1979; Pamfile 1914, p. 85). Un alt colind publicat de Alexandru Filipașcu, cules tot de pe valea Jiului, reamintește comuniunea Bohor negru - Ileana-Iana, simbolismul potopului, a leagănului format de coarne (Filipașcu 1969, p. 32). Bourul apare și în colindele dunărene, unde, în timpul iernii turmele coborau pentru nutreț, în bălțile Ialomiței, ale Deltei sau Brăilei (Buhociu 1979, p.143). Aceleași simboluri apar în colindele culese din județele Covurlui și Tulcea, din Transilvania (Caraman 1988, p. 285). Mai diferite sunt cele din Ucraina, dar legate tot de transportul fetei aflate într-un turn, agățat de coarnele unui cerb (Szuchiewicz 1904, p.121, nr.19).

Octavian Buhociu distinge ca străvechi, pe cele în care animalul e sălbatic, precum bourul, urmate de cele în care apare cerbul și în final, pe cele *mai aproape de noi* în care apar animale de interes utilitar, bou, calul (Buhociu 1979, p.144). La fel, Alexandru Filipașcu și Ion Ghinoiu, leagă prezența taurului, cerbului și calului, de variante mai recente în raport cu alc bourului (1969, p. 33; 1999, p. 236).

Definirea cuplului psihopomp *bour-cerb-cal/Zeița glie-Zeița morții* apare în diverse forme. Petru Caraman consideră că cele mai vechi au avut valențe escatologice (1988, p. 286). În colinde textul se cântă și în drum spre *gropiște*, cimitir, spre exemplu la trecerea cortegiului funerar peste pârâul Runcului, unde Zeița/fata, a fost înlocuită cu un personaj masculin decedat (Șișu, 1982, p. 457-467). Carul cu boi apare ca un înlocuitor al saniei cu care era dus mortul la groapă, indiferent de anotimp.

4. 3. *Motivul taurului cu fata între coarne* poate fi împărțit în simboluri secundare:

a. *Zeița-fata în leagănul* prins de coarnele bovidului, imortalizează una dintre cele mai arhaice imagini; în cântecele de *Zori* românești zeița s-a înlocuit cu *fata mare*, simbol ce s-a asociat momentului legat de "treccrea dintr-o lume în alta a unui *germen*, ca într-o arcă" (Lovinescu 1994, p. 20). Alt text de colind, din Borlovenii Vechi, jud. Caraș Severin, a conservat lingvistic numele zeiței morții, *Gia* "a cărei etimologie ne trimite la numele zeiței de origine neolitică, *Gaia*: Prin cel câmp pârjolit,/Vine un cerb mohorât,/Din copite scâpărând,/Din gură pară mâncând./Da-n cornițe ce-mi ducea?/Un legănel de mătase/În leagăn cinc-mi șede?/*Gia, Gia, Samogia*" (Ghinoiu 1999, p.105). În legendele cerbului, acesta "poartă un leagăn de mătase între coarne, cu o entitate nemuritoare în el, element de continuitate, de permanență între doi cicli consecutivi" (Lovinescu 1993a, p.187).

Germenul poate fi și sufletul, imagine relevantă de Ion Ghinoiu și în bocete "concernând sufletul" din preexistență în existență și de aici în postexistență (1999, p.105). Pentru Octavian Buhociu "fata mare, prin convorbirea ce va avea cu bourul, lasă să se înțeleagă că deține secretul vieții depline, în același timp sacră și casnică, că e rădăcina și sămânța vieții și că posedă toate darurile pentru fructificare și fertilitate" (1979, p.141).

Se păstrează valențele simbolice ale leagănelului de mătase, fie purtat pe coarnele cerbului, fie transferat unui jilț (Ghinoiu, p.105; 237).

Leagănelul apare probabil și pe plăcuța de os de la Bil'če Zlotc-*Pešcer Verhni*, unde coarnele de bour în formă de liră au pe lungime o linie punctată ce ar putea indica un leagăn separat sau format chiar de coarnele bovidului, precum sugerează și protoma de la Căscioarele-*Ostrovelul*. Vezi și în alt colind "Leagăn mândru și frumos/Lucrat cu sedif și os/Coperit cu tafta verde" descrierea leagănelului sugerează un transfer simbolic al acestuia asupra coarnelor (Filipașcu 1969, p. 32). "Atracția dragostei e indicată de *legănarca* fetei mari între coarnele fiorosului animal" (Buhociu 1979, p.150). Leagănel-legănel poate fi "de taftur verde" (Pamfile 1914, p. 85). Acesta poate avea și rol psihopomp pur și simplu "În coarne creșteți/Că pe cin' duceți (Ghinoiu 1999, p. 236). Mai nou, cerbul are "Leagăn de mătasă" (Filipașcu 1969, p. 33; Brătulescu 1981; Kahane, Georgescu-Stănculeanu 1988, p. 587), "Tot un leagăn de mătasă/Cu foaie de scoarță alcasă" (Ghinoiu 1999, p. 237).

b. *Simbolul bourului-taurului-boului*, în culturile vechi agrare apare ca simbol lunar, ca substitut al principiului masculin, daimon al fecundității, ca și taurul-boul alb prin forma coarnelor (Petrescu 1983, p. 208-220; Guénon 1977, p.190-194); mai târziu solar, legat de ploaia fecundă a cerului, de fulgere, tunete, de brazdele arate și belșugul pământului, dar și de stihia htoniană (Evseev 1997, p. 54). În colinde "*bourul* apare ca o fiară de excepție a naturii, periculoasă pentru vânător, precum și ca animal încărcat de daruri cu sursa în puterea lui, daruri cu putere de înmulțire și mai ales de transmitere magică" (Buhociu 1979, p. 141). După dispariția din pădurile noastre a bourului, funcțiile mitice au fost preluate de taurul domesticit, care în textele epice apare în ipostaza *boului năzdrăvan*, buhaiului, iar în ritualuri sub forma măștii de taur, de unde și denumirea unor colinde de alaiuri din timpul sărbătorilor de iarnă: Turca tur, turon, sau Buhai (Evseev 1997, p. 457). Înlocuirea bourului cu taurul, reprezintă o variantă mai recentă: "Legăneloru topitu din auru/Ce mi-l poartă-n cap *un taurul*/Ce-i cu coarne argintate/Cu copite potcovite" (Filipașcu 1969, p. 33) sau "Hai, boiler, hai/Apă să nu beți,/Iarbă să pășteți,/Carne să puneți,/În coarne creșteți" (Ghinoiu 1999, p. 236). *Bour/Bohor-negru* (Pamfile 1914, p. 85; Filipașcu 1969, p. 32) sau *Boul sfânt* din *Hora secerii*, face parte din ritualul recoltei, ritual originar în "Vechea Europă fundamentală de agricultorii neolitici și eneolitici, care, la rândul lor, reprezentau și o prelungire a Semilunii Fertile orientate în zona egeo-balcano-carpatică" (Poruciu 1995, p. 40).

În panteonul hinduist fiecare divinitate are un vehicul, un animal de călărie (*Vāhana*), ca manifestare în planul animal ale persoanelor divine. Gâsca sălbatică e asociată în general cu Brahṃā. Gâscanul este masca zoomorfă a principiului creator, care e întrupat antropomorfic în Brahṃā. Vishnu călărește mistrețul, Indra elefantul²⁶, Shiva taurul Nandi, fiul lui Shiva, zeul războiului păunul iar *Zeița (devī)* leul (Zimmer 1994, p. 50;125).

c. *Simbolul ursitoarei* "Avem aici un aspect substanțial, feminin al Providenței; ursitoarea Penelopa cosmică țesând lumile pe un gherghef înstelat" (Lovinescu 1993a, p.185). În culturile tradiționale, urzirea, țeserea este asemănată unui act demiurgic (Evseev 1997, p. 95), "Dar nu șcade, ci îmi coasă,/Tot un guler și-un praftur./Guleraș frăține-său,/Prafturaș drag voinicel" (Pamfile 1914, p. 85). "Ca ideologic, credința în destin

sau ursita aparțin complexului cultural religios indo-european (aprox. 3500 î. Hr.-anul 0) și s-a continuat sub forme diferite, în mediile tradiționale, până în zilele noastre. Ea nu poate fi compatibilă cu complexul cultural neolitic (6500-3500 î. Hr.) când oamenii credeau că Marea Zeiță exista pretutindeni, în tot și în toate, aici pe Pământ, nu în Cer" (Ghinoiu 1999, p.159).

d. *Simbolul celor trei frați* apare și în reminiscențele tradiționale și în mitul grec al Europei. Alteori sunt menționate și rude mai îndepărtate, veri, nepoți: "Eu am frați/La curte dați;/Veri primari/Ca vameși mari;/Nepoți, pristivnicei" (Pamfile 1914, p. 85). Ca croi ai colindei cei trei frați, sunt chemați spre a da proba bărbăției, prin vânarea animalului (Buhociu 1979, p.141). Cei trei frați apar și în varianta cerbului psihopomp: "Fugi, cerbule, fugi,/Că eu că mai am/Trei frați vânători./Pe tine te-or împușca,/Pe mine m-ongropa" (Kahanc, Georgescu-Stănculeanu 1988, p. 587).

e. *Vehicularea pe râuri*, în timpul potopului, a unei revărsări de ape ce antrenează și vegetația din preajmă, brazi înalți, molifși uscați, sugerează metafizic stihiele apelor primordiale. În colinde apar menționate doar râurile mai importante, Jiul, Oltul ș. a. Undeva, pe traseul dinspre munți, cum sugerează vegetația antrenată de apele revărsate, cetină, brazi, molizi, înoată de data aceasta cerbul cu fata în "leagăn verde/de mătasce/împletit/cu vițe-n șasc./Dar în leagăn/cinc-mi șade ?/Ia, cutare fată marc/ cu costița pe spinare/strălucind ca sfântul soare" (Lovinescu 1994, p.19-20) sau "Jiu-i mic, mare-a venit,.../ Plăvioara ce-mi aduce ?/Brazilii nalți, măline verzi" (Pamfile 1914, p. 85). După Vasile Lovinescu, acest potop al Oltului, Jiului... " poate fi substitutul unui potop mult mai mare, mergând chiar până la potopul lui Noc, adică cel atlant" (1994, p. 20).

f. *Ritualul de întemeiere* se realizează prin metamorfozarea bovideului. Două străvechi colinde din Țara Hațegului rețin nu numai amintirea peste veacuri a isprăvilor vânătoarești, a construirii locuințelor lacustre pe stâlpi sau a confecționării lor din oase și pici de animale. *Boul sfânt* propune uncori el însuși să fie sacrificat, presupunând că poate fi mai de folos prin moarte. Datele pot constitui ecouri ale unui ritual proto-mitraic (Călinescu 1965, p.124) sau referiri la un posibil sacrificiu "de temelie" (Poruciuc 1995, p. 40).

Riguroasa formalizare a colindelor a permis urmărirea unor posibile supraviețuiri, poate din preistorie. Boul/bourul reprezentant al unui filon arhaic

orientalizant, prin "Spectaculoasa supraviețuire a unor elemente arhaice ca acelea prezentate în colinda de mai sus demonstrează cât de bine fixată a fost simbolistica boului/bourului în zona noastră. Iar arheologia vine cu argumente palpabile în sprijinul acestei afirmări" (Poruciuc 1995, p. 41-42).

4. 4. *Basme*

Motivul se repetă și în câteva basme românești, cu unele diferențe. În "*Aliman Voinicul*, eroul și fata smeului fug pe un taur, alungați de moșul de fier", deci două personaje călătoresc pe pământ cu ajutorul taurului (Lovinescu 1994, p.19). În basmul *Cerbul de aur* publicat de D. Stăncescu, tânărul, care împreună cu sora sa, ia drumul codrului, după ce bea apă dintr-o urmă de cerb, se metamorfozează într-un animal cu strălucire uranică, "pe coarne și pe toată rămurica erau semănată pietre nestemate de sclipeau de o minune; iar de pe vârful unui corn la ălălalt s-ar fi cumpănit încetișor, de colo până colo, un leagăn împletit numai din fire de mătase" (Stăncescu 1985, p. 20-21; Crețu 1988, p. 70). Imaginea Europei se apropie și de unele aspecte ale poveștii *Harap Alb*, care răpește pe fata Împăratului Roșu, *vehiculând*, ca și în primul caz "prezențe spirituale dintr-un climat spiritual în altul" (Lovinescu 1994, p.19).

5. 0. Întrucât în final dorim să comparăm *Legenda Europei* cu colindele amintite, vom încerca să desprindem elementele de bază, structura generală și să stabilim schema ei pe epoci:

5. 1. 1. *Eneolitic*: 1. Locul și timpul desfășurării acțiunii - atemporal; 2. Prezența unui bour cu coarnele arcuite; 3. Prezența divinității ce "șcade" între coarnele bourului sau este redată în poziție verticală pe craniul acestuia; reprezentarea schematică a zeiței, cu marcarea capului, membrilor superioare, a sexului; asimilarea simbolisticii coarnelor cu a lunii, a leagănului; 4. Prezența altor obiecte legate de cultul bovidelor: reprezentări statuare feminine decorate cu diferite simboluri, forme șezânde, cunoscute încă din săpăturile de la Kalat Jarmo, așezate pe un tron cu spătarul în formă de *bucrania* sau numai cu prelungiri de coarne de taur; *bucrania* prins pe gâtul vaselor sub formă de *protomay*; capete de animale aplicate pe piesele de mobilier, altare, capace simbolice, vase în forma cornului de animal *rhyta*, apoi depunerea statuetelor în preajma craniilor de taur, depunerea rituală a craniilor de bovidee și nu în ultimul rând prezența animalului în urmele de paleofaună.

5. 1. 2. *Legenda Europei*. Se desprind cel puțin 4 elemente structurale posibile: 1. Atemporal; locul Fenicia și Creta; 2. Prezența stăpânului lumii, Zeus, metamorfozat într-un taur de o frumusețe aparte, cu calități supra-naturale, ce străbate văzduhul și apele învolburate, domolite se pare de Poseidon; 3. Prezența unei nimfe purtată pe spatulele taurului, care, într-un anumit fel are putere asupra acestuia; prezența fraților nimfei; 4. Urmările acestui eveniment, nașterea celor trei copii, răspândirea religiei și a alfabetului fenician. Pentru civilizația greacă mitul își amplifică rolul cosmogonic. Derularea acestuia va duce pe de o parte la formarea a trei cicluri umane, prin cei trei copii născuți din hierogamia Zeus-Europa, dar și la întemeierea unor orașe, la răspândirea cultelor și a alfabetului fenician într-o nouă variantă ce va sta la baza celui grec.

5. 1. 3. *Colindul de fată mare*, 3 elemente structurale: 1. Atemporal; pe o apă învolburată: Jiu, Olt, Dunăre, Marea Neagră; 2. Prezența unui bour negru, care străbate apele învolburate în urma unor ploii repetate, ce au antrenat cu ele și vegetația de pe maluri "Brazi înalți, măline verzi"; 3. Prezența unei fete, ce "șcade" într-un leagăn format din verdețată, mătase... între coarnele bourului. Ea coase un "guleraș" și un "praftur" pentru "frăținc-său" și pentru "drag voinicel". Fata vorbește cu taurul despre frații acesteia, veri primari, nepoței, care în cazul în care bourul aduce vre-un neajuns fetei, o vor răzbuna; 4. Domolirea acestuia, de fată, de rudele fetei, prin amenințare cu distrugerea vadurilor, a cărărilor și chiar cu uciderea acestuia, cu scop constructiv, pentru a realiza din *cornișă* "frunți la dalbe curți" din *unghiufă* păhărele ș. a.

5. 2. Structurile celor trei secvențe cronologice reflectă caracterul organic al acestora. Simbolul consemnat în scris în Grecia antică, a fost reluat în forme plastice și pe fațadele sanctualelor din cultura Vinča, faza A, de la

Parța, prin asocierea unei divinități feminine cu o alta sincretică, cu coarne și în Cucuteni-Tripolie, subfaza A₃-BI, la Trușești-*Tuguieța*, unde între coarnele unui bovidu sunt două statuete feminine cu capul modelat în formă de cupă (Petrescu-Dîmbovița 1999, p. 528, fig. 372/6).

Animalele cornute, mai ales bovideele, au înlesnit trecerea pragurilor rituale din ciclul calendaristic al *vieții divine*, în timpul circular de un an, prin moartea și renașterea Zeiței Mamă neolitică sau moartea și renașterea Zeului Tată, la indo-europeni și din ciclul *vieții umane*, a veacului de om, derulat între începutul de drum (concepție, naștere) și înmormântare. De asemenea, cornutele au însoțit omul în întemeierea satului sau a statului (Ghinoiu 1999, *passim*), precum o reflectă legenda lui Dragoș Vodă (Asăvoaiei 1994, p. 271 și urm.; idem, 1996, p. 221 și urm.). În mitologia greacă, răpirea Europei a dus la întemeierea de către frații acesteia a Thebei și Ciliciei, la răspândirea cultului zeilor și a alfabetului fenician (Kernbach 1995, p.189).

Cum s-a menționat deja, cultul bourului-taurului reprezintă neîndoiește un fapt religios arhaic, legat de prezența acestuia, deși între timp, în colinde, uncori bovidul a fost înlocuit, ca și Zeița/fata. În culturile agrare, între coarnele bourului se află zeița, formă simbolică, ce reflectă mitologeme specifice, în culturile indo-europene, dimpotivă, sunt vehiculate alte simboluri, steaua, semiluna, iar în creștinism între coarne apare îndeosebi crucifixul ca "temeiuri că unce pentru altele au stat drept model" (Lovinescu 1993a, p.185).

În concluzie, consider colindele de fată mare, drept forme de literatură epică ce au încifrat vechi elemente specifice dualității feminin-masculin. Familiarizarea cu civilizațiile vechi agrare înseamnă în mică parte și familiarizarea cu simbolurile ce-i dau substanța. Atâta timp cât nu sunt întrerupte, ele se reproduc din generație în generație (Wilhelm 1996, p. 22).

NOTE

1. Să amintim publicarea în Thraco-Dacia a unor studii legate și de: simboluri solare, rituri getice în care se practicau dansuri sacre (Maria Comșa 1987, p. 192; 1988, p. 83) sau rituri animaliere (Sârbu 1995, p.187 și urm.), semnificația coifului (Petrescu-Dîmbovița 1995, p.171), rhyton-ului (Conovici 1987, p. 92 și urm.), cupei, carului (Moscalu, Beda 1988, p. 23 și urm.) ș. a.

2. Pentru a desemna "marile realități ale lumii spirituale străvechi" transmise prin tradiție, folosim termenul *mythologem*. "Mitologia e tocmai mișcarea acestui fond: ceva statornic și mobil în același timp, ceva material, chiar dacă nu static, supus transformărilor" (Kerényi, cf. Jung, Kerényi 1994, p. 36-37).

3. Coarnele de aur amintesc de prezența în colindele de față mare a "coarnelor-ntr-aurite", "Noată, 'noată bour sur/Cu coarnele de d-aur" sau de leagănul asemuit cu un tron "de aur" (Pamfile 1914, p. 84-85; Dumitriu 1938, p. 394; Buhociu 1979, p.151).

4. "Există multe modalități de a reprezenta diferențierea Absolutului în perechi de contrarii antagonice, dar cooperante. Una din cele mai vechi și mai obișnuite dintre acestea e cea întemeiată pe dualitatea sexelor; Tatăl-Pământ și Mama-Glia, Uranos și Gaia, Zeus și Hera, Yang și Yin chinezești. E o convenție care a fost dezvoltată cu o insistență deosebită în tradițiile hinduistă și budistă târzie, unde, cu toate că simbolizarea exterioară în imagini este frapant erotică, conotațiile tuturor formelor sunt aproape exclusiv alegorice" (Zimmer 1994, p.132; idem, 1933, p. 48 și urm.).

5. "abia dacă mai este nevoie să amintim că ceea ce este opoziție la un anumit nivel devine complementaritate la un alt nivel, astfel încât același simbolism este în egală măsură aplicabil și unuia și altuia" (Dumézil 1997, p. 288).

6. *Bou* este indo-european explicat prin lat. *bos*, pe când "alb. *buall* și rom. *Buâr*, *bour* au avut, posibil antecedente paleobalcanice, care au precedat introducerea lat. *bubalus* în Balcani (Poruciu 1995, p.40, nota 28). Termenul de corn a fost raportat de René Guénon, prin simbolismul coarnelor, numelui lui *Apollon Carneio*, cu rădăcina KRN, explicată în *esență* prin ideile de *putere* și de *elevație* (1977, p.190).

7. Avem în vedere interpretarea dată de Ion Ghinoiu, "Religia de sorginte *neolitică*, cu credințe animiste, fetișiste și totemice, care presupunea existența spiritului divin, a vieții și a morții, în tot și în toate" (1999, p.181).

8. În schimb, religiile și mitologiile indo-europene permit o diferențiere a activităților umane teoretizată de Georges Dumézil și prin cele trei funcții sociale: una sacerdotal-religioasă, alta militară și ultima economică (1997).

9. Ord. *Artiodactyla*; Subord. *Ruminantia*; Superfam. *Tauroidea*; Fam. *Bovidae*; Subfam. *Bovinae*; gen. *Bos*; Specia *Bos taurus primigenius* (L). Regiuni cu variate condiții de mediu au dus la formarea raselor geografice: *Bos taurus primigenius* L. a fost strămoșul vitelor de stepă transilvane, ungurești, din Rusia sudică și Asia Centrală; din regiunile muntoase ale Irlandei și din vestul Angliei. În Egiptul dinastic a fost domesticită sau adusă rasa cu coarne în formă de liră, azi dispărută, iar în stepele Massai rasa cu coarne masive (L=1,33 m) a negrilor vatusi. Din *Bos taurus brachycephalus* provin rasele primitive din Andaluzia, Camargue, sudul Franței folosite în luptele de corrida. *Bos taurus trochoceros*, *B. t. frontosus*, au dat rasele din regiunile muntoase ale Germaniei, Siementhal și rasele roșii iar din *Bos taurus brachyceros*, subspecie de bour cu coarne și bot scurte, se trag rasele englezești (Jersey), germane (allgäuer), din Letonia, nordul Africii, Asia Centrală, Siria și Palestina. Subspecia predominantă și în cultura Gumelnița. În subspecia sălbatică europeană recunoaștem *bubalos*-ul la vechii greci, *ur*-ul germanilor (*urus* la latini), *tur*-ul slav. Subspecia africană *Bos taurus opisthocomus* Pomel, mai zvelt, apare în pictura ceramicii cretane și ca *Apis* la egipteni. Bourul asiatic *Bos taurus nomadicus* Falconeri, roșcat și cu corp îndesat, era vânat de asirieni (Filipașcu 1969, p. 28 și urm.).

10. Al. Filipașcu coboară în această perioadă originea zeilor-tauri și a "țurcii", dans sacru al bourului-zeu al fecundității (Filipașcu 1969, p. 26), considerându-le forme fosilizate regăsite în colinde, basme și mai ales în cântecele de Zori, păstrate pentru a reactualiza neobosit tradiția primordială.

11. Pentru așezarea de la Drăgușeni-Ostrov din cele 17 specii de mamifere, rolul cel mai important îl au bovinele (*Bos taurus*, *bou* și *zîmburu*), apoi suinele (porc și mistreț), urmate de cerb, capră și oaie, câine, căprior, râs, urs, câte o piesă de cal, lup, vulpe, bursuc și castor. Date preliminare arată că, circa 40-50% din bovidee erau omorâte înaintea vârstei de reproducere, sub 2 ani, fapt specific sacrificării rituale pentru carne. Pentru bovinele domestice piesele scheletice sugerează că animalele din Moldova (din cultura ceramicii liniare la Cucuteni), erau mai robuste și mai mari în greutate decât cele din șesul Munteniei (Bolomey 1980, p.103-105).

12. "Iar pe Cutare/Dumnezeu s-o ierte!" (Brăiloiu, Comișel, Gălușcă- Crîșmariu 1978, p.127, nr. 115 vv. 29-30).

13. "De m-or ucide,/Să mă-ngroape/În strunga oilor,/...Fluierul a zice,/Oile s-or strânge,/Pe mine m-or plânge,/Cu lacrimi de sânge./Accelea cornute/M-or trece pe punte/Acelea bălaie/M-or plânge cu jale,/Iar acelea mai

negruțe/M-or plânge cu lacrimi multe (Gălușcă-Crășmariu et. al. 1992, p.303).

14. "bot-nas vertical foarte puternic și de aspect aproape uman, având de ambele părți câte un ochi modelat în relief, de asemenea cu aspect destul de uman... Poate și din cauza disproporției izbitoră dintre dimensiunile statuetei umane miniaturizate și acelea ale capului animalului,...nu cumva meșterii neo-eneolitici se avântau mai des decât s-ar crede în domeniul compoziției sculpturale" (Dumitrescu 1974, p. 252,254).

15. "Atunci când o formă tradițională se află pe punctul de a se stinge, ultimii săi reprezentanți pot foarte bine încredința de bunăvoie acestei memorii colective despre care am vorbit ceea ce, altfel, s-ar pierde iremediabil; în fond, este singura modalitate de a salva ce mai poate fi salvat într-o oarecare măsură; și, în același timp, incompreensiunea naturală a masei este o garanție suficientă că ceea ce avea un caracter ezoteric și-l va păstra nealterat, menținându-se doar ca o mărturie a trecutului pentru cei care, în alte timpuri, vor fi capabili să îl înțeleagă" (Guénon 1997, p. 33).

16. "idolii de tip bovin, care se leagă întotdeauna de cultul Marii Mune (Luna), sunt frecvenți în neolitic" (Chevalier, Gheerbrant 1995, p. 338).

17. Mulțumim pentru informație colegei Paraschiva - Victoria Bataruic.

18. În religia hindusă Vajradhara, poate fi raza, trăsnetul (*vajra, keraunos*) ce pătrunde și fertilizează yoni, altarul, Glia, "c reprezentat șezând pe tronul de lotus, ce a fost semnul și vehiculul zeiței Padmā-mamă sau yoni a universului, o simbolizare a puterii procreative (*śakti*)" (Zimmer 1994, p. 41).

19. Capul tăiat (Vasile Lovinescu aduce exemplul cerbului) reprezintă "fixarea curgerii inepuizabile a cicliilor, a timpului și a spațiului. Deci, locul unde timpul a împietrit este sustras servituților sale implacabile" (Lovinescu 1993a, p.185).

20. Considerat de S. Haimovici a fi, foarte probabil, tot un bour.

21. Un relief bengalez din sec. X d. Hr. înfățișează pe

Shiva cu consoarta sa, Shiva-Shkati, prinși în jocul erotic "Absolutul s-a desfășurat aparent în această dualitate și din ele derivă toate polaritățile, antagonismele, distincțiile de forțe și elemente ale victorii, care caracterizează lumea fenomenală. Magnifica pereche e împodobită cu brățări la glezne, la brațe și la încheietura mâinilor, cu coliere bogate și diademe regale. Ei șed pe tronul de lotus care simbolizează energia creativă divină...dedesubt se odihnesc respectivele lor vehicule animale (*Vāhana*), leul, corespondentul zeiței, și Nandi, taurul lui Shiva" (Zimmer 1994, p.132-133, fig. 34).

22. Informații de la N. Ursulescu, căruia îi mulțumim și pe această cale.

23. Mircea Eliade, pornind de la prezența mitului popoului în vechi epoci istorice și în diverse spații geografice, printr-un *nou demers euristic* îi definește caracterul universal (1993, p.17). La fel, Jurgis Baltušaitis, prin *asociații spectaculoase* găsește forme vechi ale legendei antice a nașterii Afroditei, precum jivina în cochilie (1975; Jung, cf. Jung, Kerényi 1994, p.132; Guénon 1997, p. 215-222). Se susține astfel, extinderea limitelor temporale și spațiale ale mitologemelor antichității și unitatea spiritului omenesc prin "coerența structurală și funcțională a lumii însăși" (Stănculescu 1995, p. 222).

24. Publicarea statuetei de la Mihoveni a deschis noi perspective de interpretare a mitului antic al androginului, descris de Empedocle și Platon (Ursulescu, Bataruic 1997, p. 309 și urm., fig. 2).

25. "Dintre popoarele continentului european românii sunt singurii care mai păstrează la începutul mileniului III d. Hr. o filosofie a morții încifrată în cântece funerare (Zorile, Cântecele Bradului, Cântece de priveghi, bocete versificate) ... o adevărată Carte a Morților" (Ghinoiu 1999, p. 94-95).

26. Relieful din templul de la Deogarh, realizat în stil Gupta, la circa 600 d. Cr. îl reprezintă pe Vishnu culcat pe inelele șarpelui cosmic, Ananta. Deasupra zcului apare Indra, călare pe Airāvata, elefantul său, Shiva și soția sa, *Zeița* așezați pe un taur (Zimmer 1994, p. 61-62).

PRESCURTĂRI BIBLIOGRAFICE

- Alaiba-Maxim Ruxandra - 1993, *Considérations concernant la vie spirituelle des communautés de Cucuteni - Tripolie dans le Moldavie Meridionale-Roumanie*, Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Bratislava, 1-7 Sept. 1991, Bratislava 2, p. 334-338.
- Asăvoaic C. - 1994, *Observații și precizări privitoare la Câmpul lui Dragoș, (I)*, ArhMold, XVII, p. 271-279; - 1996, *Ibidem, (II)*, XIX, p. 221-246.
- Baltušaitis J. - 1975, *Evul mediu fantastic*, Ed. Meridiane, București.
- Bibikov S. N. - 1953, *Poselenie Luka Vrubleveckaja na Dnestre*, MIA, 38, Moskva-Leningrad, p. 22-133.
- Bolomey Al. - 1980, *Exploatarea animalelor în așezarea cucuteniană de la Drăgușeni, Jud. Botoșani*, Materiale, XIV, p.103-106.
- Brăiloiu C., Comișel Em., Gălușcă-Crâșmariu Tatiana, - 1978, *Folclor din Dobrogea*, București.
- Brătuțescu M. - 1981, *Colinda românească*, Ed. Minerva, București.
- Buhociu O. - 1979, *Folclorul de iarnă, zicătorile și poezia păstorească*, Ed. Minerva, București.
- Cantemir D. - 1935, *Descrierea Moldovei*, trad. G. Pascu.
- Caraman P. - 1988, *Studii de folclor*, Ed. Minerva, București, p. 284-287.
- Călinescu G. - 1965, *Estetica basmului*, Ed. pentru literatură, București.
- Černyš E. K. - 1982, *Enolită Pravoberežnoj Ukrainy*, cf. Masson, B. M., N. Ja. Merpert, R. M. Munčaev, *Enolită SSSR*, Arheologia SSSR, Moskva, p.165-320.
- Chevalier J., Gheerbrant A. - 1995, *Dicționar de simboluri*, vol. 3, Ed. Artemis, București.
- Clébert J.-P. - 1995, *Bestiar fabulos. Dicționar de simboluri animaliere*, Ed. Artemis - Cavallioti, București.
- Coman G. - 1980, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, Ed. Litera, București.
- Comșa Maria - 1987, *Reprezentări de dansuri rituale getice din secolul I î. e. n.*, Thraco-Dacica, VIII, 1-2, p. 192.
- 1988, *Signes solaires sur les bols gétiques d'après les corps délicnes*, Thraco-Dacica, IX, 1-2, p. 83.
- Conovici N.- 1987, *Un rhyton ceramic descoperit la Piscu Crăsani*, Thraco-Dacica, VIII, 1-2, p. 92 și urm.
- Coomaraswamy K. A.- 1997, *Hinduism și Budism*, Ed. Timpul, Iași, traducere și date biografice despre autor de René Allar, Pierre Ponsoye, cuvânt înainte de George Popa.
- Crîșmaru A. - 1977, *Contribuții la o monografie arheologică*, Botoșani.
- Crețu V. T. - 1988, *Existența ca întemeiere*, Ed. Facla, Timișoara.
- Dumézil G. - 1998, *Uitarea omului și onoarea zeilor și alte eseuri. Douăzeci și cinci de schițe de mitologie*, București, Univers Enciclopedic, Biblioteca mitologică.
- Dumitriu I. G. - 1938, *Colinde din județul Constanța*.
- Dumitrescu Vl. - 1974, *Arta preistorică în România*, Ed. Meridiane.
- 1977, *Despre un fragment de vas zoomorf de tip mai puțin comun de la Căscioarele*, SCIVA, 28, 4, p. 577-583.
- Eliade M., - 1992, *Istoria religiilor*, București;
- 1993, *Morfologia religiilor. Prolegomene*, Sinteze 1, Ed. Jurnalul Literar, București.
- Evseev I. - 1997, *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Ed. Amarcord, Timișoara.
- Filipașcu Al. - 1969, *Sălbăticiumi din vremea strămoșilor noștri*, Ed. științifică, București.
- Frățilă V.- 1985, *Elementele lexicale "întunecate"*.
- Gălușcă-Crâșmariu Tatiana, Milicescu Șt. Emilia, Saramandu N., Nae T. - 1992, *Miorița la dacoromâni și aromâni (texte folclorice)*, Ediție îngrijită de Nicolae Saramandu, introducere de Emilia Șt. Milicescu, Ed. Minerva, București.
- Guénon R. - 1977, *Simboluri ale științei sacre*, Ed. Humanitas, București.
- Ghinoiu I. - 1997, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, Ed. Fundației Culturale Române, București;
- 1999, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, Ed. Fundației Culturale Române, București.
- Gimbutas Marija - 1989, *The Language of the Goddess*, San Francisco.
- Haudry J. - 1998, *Indo-europenii*, traducere Aurora Pețan, Enciclopedia μ, Ed. Universitatis.
- Jung C. G., Kerényi K. - 1994, *Copilul divin, fecioara divină (Introducere în esența mitologici)*, Cuvânt înainte de Adriana Babeți, Ed. Amarcord, Timișoara.

- Kahane M., Georgescu-Stănculeanu L. - 1988, *Cântecul Zorilor și Bradului. Tipologie muzicală*, Ed. Muzicală, București.
- Kernbach V. - 1995, *Dicționar de mitologie generală*, Ed. Albatros, București.
- Lazarovici Gh. - 1998, *Monumentale Plastic in Parța*, ActaMN, 35/I, p. 9-15.
- Lhote H., - 1966, *Frescele din Tassili*, Ed. Meridiane, București.
- Lovinescu V. - 1993, *Mitul sfâșiat (mesaje străvechi)*, Ediție îngrijită de Alexandrina Lovinescu și Petru Bejan, studiu introductiv Petru Bejan, Institutul European, Iași;
- 1993a, *Interpretarea ezoterică a unor basme populare românești*, Ed. Cartea Românească, Gnosis, 1, București;
- 1994, *Steaua fără nume*, Ed. Rosmarin, București, ediție îngrijită de Roxana Cristian, Florin Mihăescu, Dan Stanca.
- Makarevici M. L. - 1960, *Ob ideologičeskikh predstavlenijah u tripol'skih plemen*, ZOOAO, Odessa.
- Marchevici Vl., - 1981, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoi Moldavii*, Chișinău.
- Marinescu-Bîlcu S. - 1974, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, Biblioteca de arheologie, 22, București.
- Monah D. - 1982, *O importantă descoperire arheologică*, Arta, 7-8.
- 1997, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni - Tripolie*, Bibliotheca Memoriae Antiquitatis, Piatra Neamț.
- Monah D., Antonescu S., Bujor Al. - 1980, *Raport preliminar asupra cercetărilor arheologice din comuna Poduri, jud. Bacău*, Materiale, Tulcea, p. 86-99.
- Monah D., Monah F., Mantu M., Dumitroaia Gh. - 1997, *Cucuteni. The last great chalcolithic civilization of old Europe*, București.
- Moscalu E., Beda C. - 1988, Bujoru. *Un tumul cu carcazan votiv aparținând culturii Basarabi*, Thraco-Dacica, 1-2, p. 23.
- Nițu A. - 1972, *Reprezentările zoomorfe plastice pe ceramica neo-encolitică carpato-dunăreană*, AM, VII, p. 9-96.
- Nițu A., Mantu M. - 1983-1984, *Teme plastice antropomorfe și zoomorfe ale ceramicii cucuteniene de stil A de la Poienești (Vaslui)*, ActaMM, V-VI, p. 77-84;
- 1987, *Thèmes plastiques anthropomorphes et zoomorphes de la céramique cucutenienne de style A de Poienești (dép. de Vaslui)*, La civilisation de Cucuteni en contexte européen. Session scientifique Iași-Piatra Neamț 1984, p. 301-307.
- Oișteanu A. - 1989, *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească*, Universitas, Ed. Minerva, București.
- Ovidiu - 1957, *Metamorfozele*, traducere de M. V. Petrescu, Ed. de stat pentru literatură și artă.
- Pamfile T. - 1914, *Crăciunul. Studiu etnografic*, Ed. Socec-Sfetea, București.
- Petrescu Dîmbovița M. - 1995, *Certains problèmes concernant le trésor de Băiceni (département de Iași)*, Thraco-Dacica, XVI, 1-2, p. 171.
- Petrescu-Dîmbovița M. et al. - 1999, *Trușești. Monografie arheologică*, Ed. Academici Române, Complexul Muzeal Național "Moldova", Iași.
- Petrescu P. - 1983, *Arcade în timp*, București, p. 218-220.
- Platon N. - 1988, *Civilizația egeeană*, București, Meridiane, p. 46-47.
- Pogoževa A. P. - 1983, *Antropomorfnaja plastika Tripolje*, Novosibirsk, 1983.
- Poruciu A. - 1995, *Archaeolinguistica. Trei studii interdisciplinare*, Bibliotheca Thracologica, IX, București, p. 21-59.
- Sanic S. - 1999, *Din istoria culturii și religiei geto-dacice*, Ed. Universității "Al. I. Cuza" Iași.
- Sîrbu V. - 1995, *Représentations animalières sur/en céramique dans le monde des géto-daces*, Thraco-Dacica, XVI, 1-2, p. 187 și urm.
- Stăncescu I. - 1985, *Cerbul de aur. Basme culse din popor*, Ed. îngrijită, prefață și tabel cronologic de I. Datcu, Ed. Meridiane, București.
- Stănculescu T. D. - 1995, *Miturile creației, lecturi semiotice*, Ed. Performantica, Iași.
- Szuchiewicz Wol - 1904, *Huculszczyzna*, tom III, Kraków.
- Șișu V. - 1982, *Cântecul ceremonial de înmormântare în satul Runc (Mehedinți)*, Mehedinți. Civilizație și cultură, vol. IV, Drobeta-Turmu Severin.
- Ursulescu N., Bataricu V. - 1987, *L'idole androgynic de Mihoveni (dép. de Suceava)*, în *La civilisation de Cucuteni en contexte européen*, BAI, 1, p. 309-312.
- Ursache P. - 1998, *Etnoestetica*, Institutul European, Iași.
- Vulcănescu R. - 1970, *Etnologie juridică*, Ed. Academici, București.
- Vulpe R. - 1941, *Les fouilles de Calu*, Dacia, VII-VIII, (1937-1940), p. 13-50.

Richard Wilhelm - 1996, *Arta prelungirii vieții, Secretul Florii de Aur. Cartea chinezească a vieții*, Tradusă din chineză și explicată de Richard Wilhelm; introducere și comentariu de C. G. Jung, prefață Daniel Cojanu.

Zbenovič V. G. - 1989, *Rannij etap tripol'skoj kulture na teritorii Ukrainy*, Kiev.

Zimmer H. - 1933, *Some Aspects of Time in Indian Arts*, Journ. Indian Society of Oriental Art, 1.

- 1994, *Mituri și simboluri în civilizația indiană*, Ed. Humanitas, București.

Zub Al. - 1985, *De la istoria critică la criticism*, Ed. Academiei, București.

SACRED SYMBOLS OF PRE- AND INDO-EUROPEAN CULTURES AUROCH'S (BOVID) WORSHIP. THE UNIVERSAL SYMBOLISM OF THE ANTIC MYTHOLOGEM OF EUROPE

Summary

The reconstitution scenario of the old rites or myths also through the archaeological source, remains hypothetically, but necessary. Between the old representations it can be discussed the universality of the Greek antic mythologem symbolism of Europe, confirmed by the spread of the God/Bull with the Nymph/Goddess between the horns. The symbol can be found also at the representation of Isis, laying between the horns of the sacred bull Apis. Also, the Thracian-Hellenic goddess Bendis (Istria)-Artemis.

The image also appears within the framework of the Gumelnița, Căscioarele-*Ostrovet* (fig.1/2), and Cucuteni-Tripolie, Bil'če Zlote-*Pešcer Verhni* (fig.1/2), cultures. They represent the oldest images of the motif, possibly a *Proto-Europe* in ritual position.

An important moment is marked by the Greek mythological tradition, which registers, between the many occurrences from the life of Zeus, the elopement of Europe, making actual again the emblem of bull-goddess. The theme is found again between the traditional epic elements, like the carol published by Gheorghe Săulescu,

having the main motif registered in only three verse "bull auroch/which the emperor's girl/over the seas have brought to us", and in some Romanian tale stories, as *Aliman Voinicul*.

The structures of the three chronological sequences reflect their organic character. The symbol is registered in writing in the antique Greek, and taken back in plastic forms on the front of the sanctuaries from the Vinča culture, phase A, from Parța, by associating a goddess with a syncretic one, with horns also in Cucuteni-Tripolie, subphase A₃-B1, at Trușești-*Tuguicta*, where between the horns of a bovidae are two feminine statuettes with a cup-head.

Dragging the line, we consider the maiden carol as forms of epic literature having retained old elements specifically to the feminine/masculine duality. The accustoming with the old agrarian civilisations means also, in a small part, the accustoming with the symbols that give them substance. As long as they are not interrupted, they reproduce themselves from generation to generation (Wilhelm 1996, p.22).